

Czynniki ryzyka popełniania przestępstw seksualnych

Autor tekstu: **Joanna Bagnosz-Głaszewska**

Przestępstwa seksualne stanowią swoiste tabu, które ostatnio przełamują media, nagłaśniając sprawy dotyczące tej grupy przestępstw. Niestety, należy stwierdzić, że informacje tego typu są znacznie uproszczone i wydają się służyć bardziej swego rodzaju manipulacji emocjami widzów, a nie informowaniu ich o naturze tych wydarzeń. Wydaje się, że w związku z tym dobrze będzie bliżej przyjrzeć się uwarunkowaniom tych przestępstw i tym, którzy są ich sprawcami.

Przy próbie wyjaśnienia, jakie czyny uznać należy za przestępstwa seksualne odwołujemy się do trzech dyscyplin: medycyny, psychologii i prawa. Przestępstwa seksualne — wg Lernell (Lernell, 1984) są „takie typy zachowań ludzkich (wraz z ich skutkami), powiązanych z życiem seksualnym człowieka, jakie są zakazane przez ustawodawstwo karne”. Do przestępstw seksualnych zalicza się:

- wykorzystywanie seksualne dzieci,
- kazirodztwo,
- zgwałcenie,
- molestowanie seksualne,
- zabójstwa.

Z perspektywy medycznej z przestępstwem seksualnym mamy do czynienia wówczas, gdy zachowanie przestępcze motywowane było chęcią zaspokojenia popędu płciowego. Okazuje się jednak, że czasami u podłoża zachowań seksualnych mogą leżeć pozaseksualne motywy, np. zemsta, chęć ukarania (w subkulturze więźniów). Teorie prawa karnego podają następujące warunki zaklasyfikowania danego czynu jako przestępstwa seksualnego: występował zamiar o charakterze seksualnym, charakter seksualny ma zarówno czyn jak i jego rezultat oraz gdy wystąpił atak na ofiarę (Hołyst, 2003). Przestępstwem jest zatem czynność seksualna w sytuacji, gdy brak jest zgody jednego z uczestników (np. zgwałcenie). Przedmiotem ochrony prawa karnego jest dobro indywidualne — prawo do wolności seksualnej. Istnieją jednak czynności uznawane przez kodeks karny za przestępstwa mimo, iż nie zostały naruszone wartości indywidualne, ponieważ czynności seksualne przebiegają za zgodą osób w niej uczestniczących — czyli nie ma ofiar, ale wykraczają przeciw dobru ogólnemu czyli obyczajowości seksualnej; przykładem takiego przestępstwa jest prostytutka, gdyż stanowi naruszenie zasad obowiązujących w danym społeczeństwie.

Jeśli chodzi o częstość popełniania — były i są one dość powszechne, zaś wykrywanie tego rodzaju przestępstw cechuje coraz wyższa skuteczność, trudno jednak powoływać się na precyzyjne dane ilościowe, ponieważ istnieje pomiędzy nimi znaczna rozbieżność. Źródłem tego rodzaju danych są statystyki kryminalne, wyniki rozmaitych badań ankietowych oraz praktyka kliniczna, wszystkie jednak nie są wolne od specyficznych dla siebie błędów i ograniczeń interpretacyjnych oraz natury tematu, którego dotyczą. Niewątpliwie skuteczność ich wykrywania wiąże się z postępowaniem cywilizacyjnym, rozgłosem w mediach i powszechnym potępieniem sprawców tego rodzaju przestępstw.

Dopiero z końcem XX wieku tak naprawdę obserwować można pewnego rodzaju liberalizację prawną i obyczajową w traktowaniu sprawców tego rodzaju przestępstw, co należy rozumieć jako odejście od stosowania kary śmierci (Starowicz, 2000) a co wiąże się z faktem ograniczenia roli państwa w określaniu granic normy i patologii życia seksualnego; pojęcia te ograniczono do sfery prywatności. O srogości kar wymierzanych za różnego typu przestępstwa o charakterze seksualnym świadczą zebrane przez Starowicza (Starowicz, 2000) przykłady, a mianowicie Fryzowie za zdradę wrzucali do bagna, zgodnie z prawem z XIII wieku zakazane były stosunki seksualne między chrześcijanami a Żydami oraz między służbą a panią domu (nie zaskakuje brak wzmianki o analogicznych karach w przypadku kontaktów poddanych z panem), pojęcie „pederastii” (dziś: pedofilia) odnaleziono w miejskich dokumentach prawnych Augsburga z 1267 roku a czyn ten karano śmiercią — przez podcięcie gardła, duchownych oskarżonych o pederastię zamykano w klatce gdzie mieli skonać z głodu, najstarszy istniejący dowód na to, że karano za sodomie (dziś: zoofilię), a przynajmniej w oficjalnym systemie prawnym posługiwano się tym pojęciem, pochodzi z XV, dla kontrastu kazirodztwo podlegało łagodnej karze — tylko grzywny.

Rozpowszechnianie się przestępczości seksualnej zależy od zmiennych społeczno-kulturowych, które stanowią pewien ogólny kontekst funkcjonowania ludzi w danym społeczeństwie. Za sprzyjające przemoc seksualnej uznać należy obowiązujące w świadomości społecznej mity i stereotypy związane z seksualnością kobiet, np. mit o przekornej masochistycznej naturze kobiet, o często ujawnianych przez nie marzeniach i potrzebie bycia zgwałconą. Istnienie tego rodzaju mitów świadczy o pewnym przyzwoleniu na stosowanie przemocy wobec kobiet, uprawnia do zachowań wbrew woli a jednocześnie powoduje, iż świadome mity kobiety nie zgłaszają policji czynów przeciw wolności seksualnej. Dzieje się tak mimo, iż w europejskim kręgu kulturowym, kształtującym się przecież w oparciu o filozofię chrześcijańską, przemoc i jej wszelkie przejawy stanowią przedmiot ogólnej krytyki.

Zachowania przestępcze o charakterze seksualnym powszechne są we wszystkich warstwach społecznych. Przemoc seksualna spotykana jest we wszystkich środowiskach, najczęściej występuje jednak (jest wykrywana) w najniższych warstwach społecznych, u ludzi o niskim poziomie wykształcenia i dochodów. Przedstawiciele wyższych klas społeczno-ekonomicznych skuteczniej ukrywają zjawiska patologiczne, w grupie tej rzadziej dochodzi do ujawnienia przestępstw, co oznacza utratę dotychczasowej pozycji, degradację społeczną. Inteligentni, zamożni sprawcy sprawniej manipulują swoimi ofiarami, skuteczniej je zastraszają i uzależniają w sferze psychicznej i materialnej, np. dyrektor szkoły, zasłużony obywatel miasta, znany z filantropii znęca się nad żoną, stosuje przemoc psychiczną i fizyczną, zapobiega ujawnieniu prawdy posługując się argumentem: „kto ci uwierzy, ośmieszysz się, ja jestem znany i podziwiany, ty jesteś nikim...”

Jeśli chodzi o czynniki nasilające zakres przemocy seksualnej opisano kilka prawidłowości. Do eskalacji zjawisk przemocy dochodzi podczas wojen, napięć społecznych, pogorszenia warunków życia i zagrożeń społecznych (Starowicz, 2000). Z badań z zakresu psychologii społecznej nad agresją odkryto, iż warunki zewnętrzne takie jak upał czy duże zatłoczenie (gęstość zaludnienia) mają istotny wpływ na wzrost agresywności w kontaktach międzyludzkich (większa konfliktowość) i większą skłonność do stosowania przemocy (Aronson, 1997). Analogiczne rezultaty badacze uzyskali w badaniach nad zwierzętami, klasycznym przykładem są eksperymenty na szczurach: stłoczone w klatce prezentowały znaczną agresją wobec towarzyszy. Pozwala to stwierdzić, że sytuacje trudne, stresujące, w których dochodzi do frustracji potrzeb, nadwężające czy przekraczające możliwości przystosowawcze ludzi stanowią okoliczności wyzwalające zachowania nieakceptowane społecznie, przy czym gotowość do takich reakcji ma charakter indywidualny dla każdego człowieka — właściwość ta opisywana jest w literaturze pojęciem: „podatność na stres”, „odporność na sytuacje trudne”.

Współcześnie jednym z podstawowych czynników, którego oddziaływanie na zachowania jest bodaj najsilniejsze, są treści prezentowane przez media — zwłaszcza brutalne sceny przemocy, także seksualnej oraz pornografia. Pornografia (twarda) sprzyja rozpowszechnianiu przemocy seksualnej, prezentowane tam zachowania stanowią model relacji seksualnej, stają się wzorcem postępowania dla młodych ludzi. To właśnie na dzieci i młodzież pornografia ma największy wpływ. Z badań wynika, że sprawcy przemocy seksualnej mieli istotnie częstszy kontakt z pornografią, wielu z nich przyznawało, że pornografia miała dla nich charakter dopingujący do określonych postaci przemocy seksualnej i była źródłem inspiracji. Szczególny wpływ treści pornograficznych zanotowano wśród pedofilów (Starowicz, 2000). Przemocy seksualnej sprzyjają brutalne sceny upowszechniane w środkach masowego przekazu, zwłaszcza w telewizji. Najbardziej podatni na uczenie się zachowań przemocowych (modelowanie) są chłopcy w wieku 6-10 lat oraz w wieku dojrzewania.

Opisując problematykę przestępczości seksualnej, a właściwie czynników ryzyka popełnienia tego typu czynów jako istotne wymienia się następujące czynniki:

1. płeć (męska),
2. czynniki biologiczne,
3. zażywanie lub/i uzależnienia od substancji psychoaktywnych,
4. czynniki psychiczne.

Dla ich przybliżenia niezbędne jest odwołanie się do różnych dziedzin nauki, konieczna jest integracja danych z zakresu fizjologii, seksuologii i psychologii.

Płeć

Wyniki licznych badań wskazują na mężczyzn jako znacznie częściej popełniających przestępstwa i w większym, w porównaniu do kobiet, stopniu zagrożonych występowaniem

psychopatologii życia seksualnego. Wyjaśnienia takiego rozkładu tych cech w populacji można dokonać odnosząc się do danych z zakresu seksuologii rozwojowej, psychologii różnic płciowych i ról seksualnych.

Seksuologia wieku rozwojowego akcentuje, że przeżycia i zachowania seksualne występują częściej u chłopców i co istotne — mają związek z późniejszymi zachowaniami seksualnymi w wieku dorosłym (za: Starowicz, 2000). Wśród przedszkolaków: 50% chłopców i 16% dziewcząt używają słownictwa seksualnego, bawią się narządami płciowymi i uczestniczą w zabawach o charakterze erotycznym. W wieku 6-11 lat 40-65% chłopców uprawia wzajemną masturbację, odbywa kontakty oralne, miewa imitacje stosunków, 50% miewa erekcje w sytuacjach nieseksualnych a w wieku przedpokwitaniowym (10-12 lat) masturbuje się 73% chłopców. Co więcej, u chłopców aktywność masturbacyjna przybiera nieraz patologiczną częstość i formę, co jest niezmiernie rzadkie w przypadku dziewczynek. Nadmierna asceza seksualna chłopców w okresie dojrzewania może prowadzić do agresywności i obsesji seksualnych. W tym okresie również spotkać można wszelkie typy zachowań dewiacyjnych, przy czym ich źródłem może być choroba, psychopatologia, zachowania rytualistyczne, zaburzenia identyfikacji, zaburzenia dysocjacyjne oraz szoki i urazy seksualne, które mogły wystąpić nawet w dzieciństwie. W kształtowaniu się tożsamości roli seksualnej ważną funkcję pełnią: obraz własnego ciała, mity i stereotypy ról płciowych, modele bohatera seksualnego (Popielarska, 2000).

Etipatogeneza antysocjalnych zachowań seksualnych może być związana z urazami i szokami seksualnymi doświadczonymi w okresie dzieciństwa i zaburzeniami rozwoju psychoseksualnego. Pojęcie szok seksualny należy rozumieć jako „wstrząs psychiczny na tle seksualnym, wiążący się z bardzo silnym negatywnym przeżyciem, utrwalony w świadomości lub podświadomości” (Starowicz, 1990, s.127), który spowodowany jest doświadczeniem gwałtu, uwiedzenia przez pedofila, świadczenie stosunku seksualnego rodziców lub brutalnego zachowania partnera. Z kolei termin „uraz seksualny” definiowany jest jako „zaburzenie przebiegu procesów fizycznych i psychicznych spowodowane sytuacjami i bodźcami o silnym ujemnym ładunku emocjonalnym” (Lew-Starowicz, 1990, s.132), które stają się podstawową przyczyną rozwoju lęków i fobii seksualnych. Klasyfikację następstw zaburzeń rozwoju seksualnego adolescentów oraz urazów seksualnych w dzieciństwie w aspekcie form ekspresji seksualnej sformułował Francoeur (za: Lew-Starowicz, 2000, s.199), co przedstawia tabela 1. Stanowi ona model rozwoju dyssocjalnych zachowań seksualnych, który uwzględnia wpływ określonych rodzajów doświadczeń na psychikę młodego człowieka i formę podejmowanych później zachowań przestępczych. Francoeur za mechanizm pełniący zasadniczą rolę w kształtowaniu się nieprawidłowych zachowań uważa powielanie, odtwarzanie w przyszłości sytuacji urazowej odgrywając tym razem rolę sprawcy a nie ofiary, dochodzi więc do świadomego lub nieświadomego utożsamienia się agresorem i internalizacji zasad i metod, którymi posłużył się wobec nich. Jest to swoista transmisja pokoleniowa, modelowanie, rozgrywane w kontaktach sprawcy z ofiarą. Doświadczenie urazowe wymagają uruchomienia różnych psychicznych mechanizmów przystosowawczych: wyparcia, zaprzeczania w przypadku, gdy wobec ofiary stosowano przemoc, u ofiar uwiedzenia dochodzi często do pozytywnego zaadaptowania się do sytuacji wykorzystania seksualnego poprzez zaakceptowanie tych nieadekwatnych doświadczeń, co jest równoznaczne z uznaniem ich za normalne czy naturalne formy kontaktów. W pierwszym przypadku adaptacja możliwa jest tylko przez zepchnięcie lęków związanych z urazem do nieświadomości, co nie oznacza, że nie mają one wpływu na stan psychiczny, sprawiają, że zachowaniem człowieka kierują motywy przez niego nieuświadomiane: zachowanie ofiar przemocy charakteryzuje duży ładunek negatywnych emocji — złości i nienawiści, na poziomie behawioralnym prezentują agresję, która maskuje wewnętrzny lęk. Osoby, które doświadczyły przemocy seksualnej ujawniają tendencję do poprawiania swojej samooceny, potwierdzanie własnej wartości poprzez okazywanie siły, dążenie do uzyskania przewagi, stałe degradowanie drugiej osoby, satysfakcja czerpana jest z jej słabości. U ofiar, wobec których zastosowano strategie uwiedzenia a które przyswoiły sobie taki wzorzec relacji, wykształcają się specyficzne potrzeby, które zaspokojone mogą być wyłącznie w takiej relacji. Akceptacja własnych potrzeb stanowi punkt wyjścia do poszukiwania satysfakcji, aktywnego kreowania sytuacji, w której dana osoba realizuje rolę sprawcy wobec innej osoby (tu: ofiary), odtworzony zostaje schemat relacji z przeszłości.

Tab.1

Rodzaj doświadczenia leżącego u Przemoc i terror uwiedzenie

podłoża zaburzeń seksualnych

Sposób przystosowania się
psychicznego do urazu

Akceptacja nieadekwatnych
doświadczeń urazowych

Rodzaj ekspresji emocjonalnej

Mechanizmy
obronne: wyparcie

Satysfakcja z akceptowanych
potrzeb

Typ kontaktowania się z ofiarami

Degradacja ofiary,
np. poniżanie

Miłe zachowanie

Jeśli chodzi o mężczyzn, u których rozwój psychoseksualny przebiegał prawidłowo, nie wystąpiły opisane wcześniej sytuacje urazowe, Starowicz (Starowicz, 2000) wymienia następujące właściwości predysponujące ich w wyższym niż kobiety stopniu do zachowań przestępczych na tle seksualnym:

- wyższy poziom libido, testosteronu, potrzeba seksualnej różnorodności; nadmierny wigor seksualny u młodych mężczyzn (Lernell, 1984),
- większe znaczenie młodszego wieku partnerek, atrakcyjności fizycznej i zmysłowości,
- budowanie własnej tożsamości seksualnej poprzez negację (nie afirmację), udowodnienie, że 1. „nie jestem kobietą”, 2. „nie jestem dzieckiem”, 3. „nie jestem homoseksualistą” i 4. „nie jestem impotentem”;
- fantazje i marzenia seksualne u mężczyzn często mają charakter poligamiczny i „pornograficzny”; większa jest skłonność do współżycia z więcej niż jedną partnerką, większa jest wrażliwość na bodźce wizualne, zachowania orgiastyczne, podatność na lęki i poczucie zagrożenia w sferze seksualnej.

Czynniki biologiczne

Analizując problematykę uwarunkowań biologicznych sprzyjających popełnianiu przestępstw seksualnych należy podkreślić, że występowanie takich uwarunkowań nie stanowi warunku koniecznego dla zachowań tego rodzaju. Popełnienie przestępstwa o charakterze seksualnym, ale też każdego innego rodzaju, związane jest nie z oddziaływaniem jednego czynnika, np. doświadczenie urazu w dzieciństwie, kontekst danego czynu kształtuje układ interakcji wielu czynników: genetycznych, hormonalnych, rozwojowych, społecznych i in. (Starowicz, 2000).

Czynniki genetyczne jako ważne dla rozpowszechniania się przestępstw sugerował C. Lombroso (1918) (Niehoff, 2000). Jest on ojcem nurtu badań nad uwarunkowaniami dziedzicznymi zachowań przestępczych, dla których podstawą stała się jego teoria o wrodzonych determinantach popełniania czynów zabronionych, czyli istnieniu „przestępców z urodzenia”. Przedstawił on nawet wykaz cech fizycznych, które częściej występowały u przestępców niż wśród reszty populacji, były to m.in. długie ręce, mięsiste usta. Dziś poglądy Lombroso zalicza się raczej do ciekawostek z historii rozwoju nauk o człowieku, trudno zaprzeczyć ich wpływowi na politykę w pierwszej połowie XX wieku. Jemu też ludzkość zawdzięcza trwające wciąż przekonanie, będące wyrazem potrzeby bezpieczeństwa, że przestępcę można zobaczyć. Przy okazji nagłośnianych w mediach akcji policji zakończonych schwytaniem przestępcy w wywiadach z osobami znającymi go, słyszy się często stwierdzenia w rodzaju: „taki dobry, miły chłopiec...”, wyglądał bardzo porządnie, zachowywał się wzorowo względem matki, sąsiadów, rodziny... miał porządną pracę, wspaniałą żonę, piękny ogród... zawsze się pierwszy kłaniał, robił zakupy staruszce z sąsiedztwa... nigdy bym nie przypuszczał/-a, że może zrobić coś takiego, to nie możliwe aby to on... tyle lat pod wspólnym dachem...” — wypowiedzi takie stanowią dowód na to, iż sądy o innych, przekonania, budowane są w dużej mierze na podstawie wizerunku zewnętrznego — osoby atrakcyjne fizycznie uzyskują lepszą ocenę dla własnych czynów, inteligencji, zdolności, łatwiej uzyskują pomoc, wyższe oceny w szkole i pracy, badania donoszą, że przystojni przestępcy uzyskują łagodniejsze wyroki w sądach średnio o 2-3 lata, w porównaniu do gorzej prezentujących się oskarżonych (Aronson, 1999). Potoczne obserwacje zdają się potwierdzać tezę, o gorszym traktowaniu, ograniczonej dostępności do wsparcia społecznego, ogólnie słabszych warunkach funkcjonowania osób z defektami, ułomnymi, mniej atrakcyjnymi fizycznie.

W latach 60. i 70. XX wieku popularność zyskała teoria kariotypu XYY odpowiadającego za wysoki poziom agresywności. Nie znalazła jednak potwierdzenia w badaniach, uzyskane wyniki pokazywały większą agresję u mężczyzn o kariotypie XYY w porównaniu do mężczyzn bez dodatkowego chromosomu Y w naturalnych sytuacjach, ale nie stwierdzono takiego efektu, gdy zestawiono rezultaty jakie uzyskali mężczyźni z obu grup badani w sytuacjach konfliktu,

stresu, wzmożonego napięcia. Oznaczało to, że obecność dodatkowego chromosomu Y nie jest czynnikiem znaczącym dla zachowań przestępczych związanych z agresją. Obalenie tej teorii pozbawiło badaczy jakichkolwiek podstaw do wypowiedzania się o związku genów z popełnianiem czynów zabronionych, wykluczono możliwość genetycznej transmisji tendencji do zachowywania się w określony sposób (Gaberle, 1993, za: Gierowski, Starowicz i Melibruda, 2001). Aktualnie brakuje danych, z których wynikałoby, że przestępstwa seksualne są uwarunkowane genetycznie, tzn. że istnieje gen lub grupa genów, których ekspresja bezwzględnie determinuje rozwój zachowań antysocjalnych. Genetyczne czynniki czynów przestępczych interpretować należy raczej jako listę zdarzeń, które wpłynęły na czynności biopsychiczne człowieka: zmieniły czasowo lub na stałe, powierzchownie lub głęboko stan organizmu na poziomie fizjologicznym lub psychologicznym (choroby, uszkodzenia fizyczne, traumatyczne doświadczenia, kryzysy, konflikty).

Wśród czynników biologicznych wpływających na przestępczość seksualną wskazuje się jako kluczowy stan mózgu, wszelkie odstępstwa od normalnego funkcjonowania tego organu wiązać się mogą z ujawnianiem patologicznych zachowań w ogóle. Zmiany w tkance mózgowej o charakterze organicznym czy funkcjonalnym powodują zakłócenia w regulacji i kontroli zachowania. Szczególnie istotne są uszkodzenia i dysfunkcje zlokalizowane w obrębie płatów czołowych, wewnętrznych struktur limbicznych i dolnej części płatów skroniowych oraz konsekwencje drobnych okołoporodowych uszkodzeń mózgu. Zaburzenia wynikające z uszkodzeń określa się w literaturze polskiej jako charakteropatie, natomiast w klasyfikacji ICD-10 ten zespół objawów określony jest jako „organiczne zaburzenia osobowości”, „osobowość antysocjalna” lub „osobowość pogranicza typu borderline” (icd-10,). Jak wynika z badań Gierowskiego (Gierowski, 1989) istnieje związek pomiędzy występowaniem uszkodzenia mózgu a popełnianiem przestępstw typu agresywnego: przy czym najczęściej dysfunkcje organiczne wykrywano u sprawców zabójstw na tle emocjonalnym, zdecydowanie rzadziej zaś stwierdzano je u przestępców seksualnych oraz psychotycznych, motywowanych urojeniami. Predyspozycje do zachowań antyspołecznych stwierdzono także u osób psychopatycznych. Termin „psychopatia” oznacza specyficzny sposób funkcjonowania w sferach emocjonalnej, popędowej i motywacyjnej, układ względnie stałych cech zachowania. Eysenck (1996) wyróżnia psychopatie pierwotną i wtórną. U podstaw rozwoju psychopatii pierwotnej wskazuje Eysenck dyspozycje genetyczne (w sensie zmiennych współdeterminujących funkcjonowanie mózgu). Właściwości psychopatów tego typu stanowią: niedostosowania społeczne, są nieufni, zimni, pozbawieni uczuć, niewrażliwi, szukający mocnych wrażeń, nie zważają na niebezpieczeństwa, są nierozsądni, i agresywni. Badania potwierdziły istnienie ścisłego związku pomiędzy poziomem psychotyczności a skłonnością do popełniania przestępstw. Zbieżne wyniki uzyskał Gierowski (1979): dane z badania nieprzystosowanych społecznie recydywistów, w tym sprawców czynów agresywnych, ujawniły u nich istotnie wyższy poziom psychotyczności, w porównaniu do reszty populacji. Psychopaci wtórni charakteryzują się trudnościami w uczeniu się przez warunkowanie oraz wyższą niż przeciętna pobudliwość emocjonalną, co stanowi czynnik sprzyjający podejmowaniu zachowań przestępczych. Wtórna postać psychopatii kształtuje się na bazie określonych właściwości osobowości: ekstrawersji i neurotyzmu przy udziale czynników środowiskowych, które mogą wyzwolić zachowania aspołeczne. Odnosząc się do typologii psychopatów prezentowanej przez Pionkowskiego (1978) jako związanych z problematyką przestępstw seksualnych wymienić należy typy: żądny uznania, fanatyczny, wybuchowy (eksplozywny) i chłodny uczuciowo, typy te są zdolne do przemocy i okrucieństwa. Ważną cechą, występującą u osób psychopatycznych jest występowanie zaburzeń popędu płciowego różnej postaci.

Zmiany w zachowaniu mogą wiązać się z zaburzeniami na poziomie biochemicznym mózgu oraz hormonalnym, np. niedobór serotoniny, nadmierne stężenie noradrenaliny, wysoki poziom testosteronu. System noradrenergiczny tworzą połączenia nerwowe rozpoczynające się w miejscu sinawym pnia mózgu a biegnące do kory mózgu, mózdzku, jąder przykomorowych i do podwzgórza oraz połączenia zstępujące - od miejsca sinawego do pnia mózgu; receptory tego systemu wiążą się z noradrenaliną i częściowo z adrenaliną. Zasadnicze znaczenie systemu noradrenergicznego polega na regulacji przebiegu procesów aktywacji (wzbudzenie kory) i zasypiania (aktywacja wzgórza), preparaty powodujące wzrost adrenaliny pozakomórkowej podnoszą nastrój, poprawiają samopoczucie, ułatwiają zapamiętywanie i odwrotnie — substancje obniżające poziom tego przekąźnika wywołują stany depresyjne (Ganong, 1994). Wiązanie się receptorów układu krwionośnego z noradrenaliną i serotoniną

warunkuje jakość ukrwienia mózgu, co ma swoje konsekwencje dla efektywności rozwiązywania zadań intelektualnych, dokładności percepcji i szybkości procesów decyzyjnych. Nadmierne otwarcie naczyń, powoduje wzrost przepływu krwi, co objawia się w postaci bólu głowy (Miller i in., 1992). System serotoninowy zaczyna się w dolnej części mostu i w górnej części pnia mózgu, w jądrach grzbietowych i przyśrodkowych szwu mostu a łączy się ze wzgórzem, częścią limbiczną przodomózgowia i podwzgórzem, działanie serotoniny determinuje sposób, w jaki przetwarzane są informacje (Carson, 2003). Spadek poziomu serotoniny powoduje stan depresji i lęku, objawy bezsenności, przemęczenie, tendencje samobójcze. Jeśli chodzi o testosteron oraz inne androgeny z badań ewolucyjnych, międzykulturowych, rozwojowych i biologicznych wynika, że stanowią one czynnik rozwoju zachowań nieprzystosowawczych i agresywnych u mężczyzn. Typowe dla chłopców zachowania prezentują również dziewczynki, na które oddziaływały w okresie prenatalnym wyższe stężenia męskich hormonów płciowych.

Zażywanie lub/i uzależnienia

Zażywanie substancji psychoaktywnych: alkoholu, narkotyków, leków, bez względu na to, czy ma charakter incydentalna, czy zaawansowana postać zespołu zależności, stanowi czynnik wpływający na aktywność centralnego układu nerwowego: zmieniając ją lub zakłócając, przy czym konsekwencje działania danego środka utrzymywać się mogą tylko przez właściwy sobie okres aktywności w organizmie, a następnie wycofywać się lub na bezpośrednio objawy przyjęcia używki nakładają się skutki długotrwałego zażywania, wyniszczenia organizmu oraz inne trwałe zmiany fizyczne i psychiczne (uszkodzenia mózgu, urojenia, drażliwość, nadpobudliwość, agresja). Niezależnie od stopnia uzależnienia, jak wynika z badań (Livingston, McIntyre, 1984), zwłaszcza u mężczyzn alkohol zwiększa agresywność seksualną.

Związek uzależnień z przestępstwami seksualnymi określa się jako pierwotny i wtórny (Starowicz, 2000); związek pierwotny wyraża się w tym, że substancje psychoaktywne wywołują, „prowokują” zachowania przestępcze, zmiany świadomości stanowią okoliczności, w których wyzwalają się hamowane dotąd popędy, wtórny związek przejawia się rozwojem i pogłębianiem się uzależnień pod wpływem popełnienia danego czynu zabronionego.

Działanie tego rodzaju substancji polega na osłabieniu funkcji kontrolnej zachowania, czyli ogranicza zdolność oceny sytuacji w kategoriach dobra i zła, znosi poczucie winy, można powiedzieć, że ucisza superego, dlatego wówczas łatwiej o zachowania niedozwolone. Taki efekt oczekiwany jest także po zażyciu po dokonaniu przestępstwa, upojenie ma na celu oddalenie poczucia winy — taka forma radzenia sobie z emocjami określana bywa jako nałogowe regulowanie uczuć i jest fazą wstępną rozwoju uzależnienia. (Gierowski)

Relacja między alkoholem a przestępczością zachodzi w drodze następujących mechanizmów (Starowicz, 2000):

1. mechanizm redukcji zahamowań: alkohol wyzwalają zachowania przestępcze oraz dewiacyjne;
2. zmiana aktywności neuroprzekaźników: alkohol powoduje wzrost zachowań agresywnych;
3. przewlekły alkoholizm prowadzi do powstania dysfunkcji kory mózgowej, zwłaszcza w strukturach płatów skroniowych: sprzyja patologii zachowania;
4. mechanizm psychosomatyczny: alkoholizm powoduje stan hipoglikemii i zaburzenia fazy REM snu (faza szybkich ruchów gałek ocznych), co wywołuje zwiększoną wrażliwość i agresywność.

Tabela 2 ilustruje statystykę współwystępowania poszczególnych form przestępstw seksualnych z alkoholem:

Tab.2.

kazirodztwo	20-70% kazirodców było alkoholikami
zgwałcenia	50-72% gwałcicieli było alkoholikami 10% ofiar piło alkohol ze sprawcami zgwałcenia
ekshibicjonizm	30-50% sprawców było alkoholikami lub znajdowało się w stanie ostrej intoksykacji alkoholowej

Jeśli chodzi o narkomanię, również zalicza się ją do czynników zwiększonego ryzyka

przestępstw seksualnych. W populacji osób uzależnionych od narkotyków występuje znacznie więcej przypadków gwałtu i kazirodztwa.

Czynniki psychiczne

Z badań wynika, że u nieletnich biorą udział te same czynniki biopsychospołeczne jak u dorosłych

- patologia środowiska rodzinnego: przestępców: - doświadczenie przemocy seksualnej, kontakty kazirodczne, wrogość między członkami rodziny, agresja w relacjach, konflikt między rodzicami; izolacja od rówieśników;
- nadmierna asceza w okresie wczesnego dojrzewania — konsekwencje: negatywna postawa wobec własnego ciała, seksualności, rozwój agresywności, obsesji seksualnych, społeczna izolacja, fobie seksualne, fanatyzm, rozwój osobowości autorytarnej, zachowania paranoiczne (Money, 1990);
- fantazje i marzenia pełne przemocy seksualnej;
- zaburzenia identyfikacji z płcią: transseksualizm, transwestytyzm, zaburzenia w dzieciństwie, zespół dezaprobaty płci, andromimeza/ ginemimeza, autoginefilia
- zaburzenia osobowości typu: paranoiczne, schizoidalne, schizotypowe, narcystyczne, antyspołeczne, histrioniczne, osobowość zależna, bierno-agresywna, unikająca, obsesyjno-kompulsywna; borderline, cechy osobowości agresywno-impulsywnej,
- choroby psychiczne: schizofrenie, afektywne, reaktywne,
- zaburzenia preferencji seksualnych — parafilie; (uzależnienie satysfakcji od używania przemocy) pedofilia, zoofilia, fetyszizm, oglądactwo, ekshibicjonizm, ocieractwo, sadyzm, masochizm,
- uzależnienia: alkohol, narkotyki,
- u dorosłych: cechy wrogości, lęku, poczucia zagrożenia wobec kobiet,
- nieudane relacje małżeńskie, niepowodzenia w życiu seksualnym, odrzucenie w roli partnera seksualnego, ośmieszenie, lekceważenie przez kobiety.

Biorąc pod uwagę warunki sytuacyjne, osobowościowe i motywacyjne oraz biologiczne Faulk (1994) przedstawiła klasyfikację sprawców przestępstw seksualnych:

- normalny mężczyzna w nienormalnych okolicznościach / czyn nie jest motywowany seksualnie — np. rytuały satanistyczne, udział w gwałcie zbiorowym motywowany konformizmem;
- tłumiący podniecenie seksualne /motyw seksualny/, np. gwałty małżeńskie, gdy kobieta nie wyraża zgody na kontakt seksualny,
- dewianci seksualni (parafilie); czyn służy zaspokojeniu dewiacyjnych potrzeb; kwalifikują się oni do terapii seksualnej; / dewiacyjny motyw/
- następstwo zaburzeń psychicznych;
- opóźnienie rozwoju intelektualnego;
- osobowość nieprawidłowa (paranoiczna, chwiejna emocjonalnie, schizoidalna, lękliwa, anakastyczna, histrioniczna, zależna, dyssocjalna);

Czynniki związane z przestępczością seksualną nieletnich

Wyniki badań nad przestępczością seksualną nieletnich wskazują, że ponad połowa sprawców przemocy seksualnej tego typu czyny popełniało już w okresie dojrzewania. (Wcześniej omawiane były prawidłowości kształtowania się zachowań przestępczych). Amerykańskie statystyki tego zjawiska ujawniają, że nieletni są sprawcami 20% wszystkich zgwałceń i 20-50% wykorzystywania seksualnego dzieci (którymi są także: pornografia dziecięca, prostytutka nieletnich, rytualna przemoc seksualna) (Starowicz, 2000). Badacz ten stawia związane z tym pytanie: czy przestępstwem seksualnym może być zachowanie typowe dla wieku rozwojowego, kiedy osoba uczestnicząca w kontakcie nie wyraziła na nie zgody lub nie wiedziała na co się godzi, została zastraszona, poddana manipulacji (czyli można uznać ją za ofiarę). Kontakty seksualne, w których uczestniczą małoletni każdorazowo wymagają głębszej analizy wszystkich zmiennych pośredniczących w danym wydarzeniu, postawienie diagnozy i stworzenie programu pomocy wymaga precyzyjnego odtworzenia interakcji czynników biologicznych, społeczno- kulturowych i psychologicznych.

Cechy osobowości nieletnich przestępców wg Jessor (1993) — "syndrom deviant behavior" to:

- poczucie mniejszej wartości w roli męskiej,
- niska samoocena,
- lęk wobec kobiet,
- zburzone relacje interpersonalne,
- nietypowe fantazje erotyczne,
- wysoki poziom lęku,
- negatywne relacje z matką,
- wczesna inicjacja seksualna,
- uzależnienia,
- promiskuityzm.

Z wiekiem zachowanie ich może mieć różną dynamikę, i tak 1. być kontynuowane, 2. zmienić się co do kierunku, 3. ulec pozytywnej transformacji (niekonwencjonalność, asertywność, kreatywność).

Na koniec warto przedstawić podstawowe wiadomości charakteryzujące osobowość sprawców przestępstw seksualnych.

Osobowość dorosłych sprawców przemyce seksualnej

W oparciu o metaanalizę wielu danych Dwyer i Ambersom (1981) stworzyli model osobowości statystycznego przestępcy seksualnego. Zawiera on wykaz cech psychologicznych i typowych doświadczeń dla osób niepełnoletnich oraz występujących w okresie dorosłości.

PROFIL OSOBOWOŚCI PRZESTĘPCY SEKSUALNEGO

Dzieciństwo i młodość

- doznanie urazu seksualnego,
- zespół braku ojca,
- wykorzystanie seksualne
- nadopiekuńcza matka,
- bierność,
- niska samoocena, wysoki samokrytycyzm;

Wiek dorosły

- niedojrzałość społeczna,
- religijna obsesyjność,
- postrzeganie niezgodnych z prawem zachowań seksualnych jako niezależnych od Ja,
- cechy dysocjalne (wg Jaroszyńskiego):
brak trwałych związków uczuciowych, niezdolność do przewidywania skutków własnego działania, niezdolność do wyciągania wniosków ze swojego dotychczasowych doświadczeń, brak istotnych zainteresowań, zmienność i nietrwałość dążeń, brak konsekwencji, wyraźna aktywność dla osiągnięcia doraźnego celu, zanikająca wobec minimalnych niepowodzeń, brak wglądu, zdolności oceny samego siebie, zrozumienia zależności między niepowodzeniami a własnymi cechami;
- stłumiony gniew,
- manipulowanie otoczeniem,
- represyjność w zachowaniach,
- projekcja.

*

Jest to tekst referatu wygłoszonego 13 maja 2004r. w trakcie II serii uniwersyteckich wykładów otwartych na temat: "Psychologia i neuropsychologia sądowa" organizowanych przez Koło Naukowe Psychologów przy Instytucie Psychologii UMCS w Lublinie.

*

Literatura:

- Aronson E. (1997) Psychologia społeczna. Serce i umysł. Zysk i S-ka, Poznań.
- Bilickiewicz T., Imieliński K. (red.). (1974). Seksuologia kliniczna. PZWL, Warszawa.
- Carson R.C., Butcher J.N., Mineka, S. (2003). Psychologia zaburzeń. GWP, Gdańsk.
- Gierowski J., Lew-Starowicz Z., Melibruda J. (2001). Psychopatologia zjawisk społecznych. W: J. Strelau (red.). Jednostka w społeczeństwie i elementy psychologii stosowanej. GWP, Gdańsk.
- Hołyst B. (2003) Psychologia kryminalistyczna. Wyd. Lexis.
- Imieliński K. (red.). Seksuologia społeczna. PWN, Warszawa.
- Lernell L. (1984). Przystępczość seksualna. Zagadnienia prawne i kryminologiczne. W: K. Lew-Starowicz Z. (1990). Słownik seksuologiczny. Agencja Omnipress, Warszawa.
- Pionkowski J. (1978). Psychopatie i inne zaburzenia osobowości. W: M. Jarosz i S. Cwynar (red.). Podstawy psychiatrii. PZWL, Warszawa.
- Popielarska A., Popielarska M. (2000). Psychiatria wieku rozwojowego. PZWL, Warszawa.
- Starowicz Z. (2000). Seksuologia sądowa. PZWL, Warszawa.
- Steuden M. (1998). Struktura i funkcja mózgu. W: A. Herzyk i D. Kądziaława (red.). Związek mózg- zachowanie w ujęciu psychologii klinicznej. UMCS, Lublin.

Zobacz także te strony:

[Profilowanie psychologiczne sprawców zabójstw](#)

Joanna Bagnosz-Głaszewska

Psycholog z Lublina, zajmuje się badaniami z zakresu seksuologii, medycyny sądowej i psychoterapii.

[Pokaż inne teksty autora](#)

(Publikacja: 19-09-2004 Ostatnia zmiana: 10-05-2006)

[Oryginał.](http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3633) (<http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,3633>)

Contents Copyright © 2000-2008 by Mariusz Agnosiewicz

Programming Copyright © 2001-2008 Michał Przech

Autorem tej witryny jest Michał Przech, zwany niżej Autorem.

Właścicielem witryny są Mariusz Agnosiewicz oraz Autor.

Żadna część niniejszych opracowań nie może być wykorzystywana w celach komercyjnych, bez uprzedniej pisemnej zgody Właściciela, który zastrzega sobie niniejszym wszelkie prawa, przewidziane

w przepisach szczególnych, oraz zgodnie z prawem cywilnym i handlowym, w szczególności z tytułu praw autorskich, wynalazczych, znaków towarowych do tej witryny i jakiegokolwiek ich części.

Wszystkie strony tego serwisu, wliczając w to strukturę podkatalogów, skrypty JavaScript oraz inne programy komputerowe, zostały wytworzone i są administrowane przez Autora. Stanowią one wyłączną własność Właściciela. Właściciel zastrzega sobie prawo do okresowych modyfikacji zawartości tej witryny oraz opisu niniejszych Praw Autorskich bez uprzedniego powiadomienia. Jeżeli nie akceptujesz tej polityki możesz nie odwiedzać tej witryny i nie korzystać z jej zasobów.

Informacje zawarte na tej witrynie przeznaczone są do użytku prywatnego osób odwiedzających te strony. Można je pobierać, drukować i przeglądać jedynie w celach informacyjnych, bez czerpania z tego tytułu korzyści finansowych lub pobierania wynagrodzenia w dowolnej formie. Modyfikacja zawartości stron oraz skryptów jest zabroniona. Niniejszym udziela się zgody na swobodne kopiowanie dokumentów

serwisu Racjonalista.pl tak w formie elektronicznej, jak i drukowanej, w celach innych niż handlowe, z zachowaniem tej informacji.

Plik PDF, który czytasz, może być rozpowszechniany jedynie w formie oryginalnej, w jakiej występuje na witrynie. **Plik ten nie może być traktowany jako oficjalna lub oryginalna wersja tekstu, jaki zawiera.**

Treść tego zapisu stosuje się do wersji zarówno polsko jak i angielskojęzycznych serwisu pod domenami Racjonalista.pl, TheRationalist.eu.org oraz Neutrum.eu.org.

Wszelkie pytania prosimy kierować do redakcja@racjonalista.pl